

H. Musa ve Tektanrıcılık

Sigmund Freud

I. MUSA, BİR MISIRLI

Kahraman dediğimiz, babasına karşı gözü peklikle başkaldıran ve sonunda onu savaşarak yenilgiye uğratan kişidir.

Bir sandıkçık içine konularak suya bırakılma motifi, doğum olayının simgesel yoldan açık seçik bir anlatımıdır ve bu anlatımda sandıkçık ana rahminin, su ise rahimdeki amniyon suyunun yerini tutar.

Musa belki soylu bir aileden gelen bir Mısırlıydı da, efsane tarafından Yahudi yapılmak istenmişti. İşte bizim vardığımız sonuç da budur. Bu durumda suya bırakılma motifi, efsanede yerli yerine oturur.

II. MUSA MISIRLI İDİYESE...

Mısır'daki Yahudi kavmi elbette her türlü dinsel inançtan uzak yaşayan bir toplum değildi ve bu kavme yeni bir din getiren Musa Mısırlı idiye, yeni dinin Mısır dini olması ihtimali pek yadsınamaz.

Musevilikte tanrının gerçek ya da hayali heykelinin yapılması kesinlikle yasaklanmıştır.

Mısır'ı ilk kez dünya çapında bir ülke durumuna kavuşturan o parlak 18. sülale zamanında milattan önce 1375 yılında genç bir firavun tahta çıkmış, önce adı babası gibi Amenhotep (IV.) iken sonradan adını değiştirmiştir. Ama genç firavun yalnız bu kadarla yetinmemiş, binlerce yıl süregelen geleneklere ve yaşamsal alışkanlıklara aykırı düşen yeni bir dini Mısırlı halkına benimsetmeye kalkmıştır; ilgili din de katı bir tektanrıcılık (monoteizm) idi ve bilindiği kadar dünya tarihinde bu yolda girişilen ilk denemeydi, tek tanrıya inanma konusunda önceki çağların tanımadığı, sonraki çağların da uzun süre tanımayacağı bir hoşgörüsüzlüğü ister istemez beraberinde getirmişti. Ne var ki, Amenhotep 17 yıl süren bir hükümdarlığın ardından 1358'de ölmüş, o ölür ölmez getirdiği yeni din de kaldırılıp bir kenara atılmış, kafir gözüyle bakılan kralın anısı lanetlenip aforoz edilmiştir.

Her yeni, kimi hazırlık evrelerini geride bırakarak çıkar ortaya, her yeni daha öncelerde kalmış kimi koşulların varlığını zorunlu kılar. Mısır tektanrılığını da gerilere doğru izleyip çıktığı kaynağa doğru az buçuk bir kesinlikle biraz yaklaşabilmekteyiz.

Amenhotep bu kadarla kalmamış, bunun çok ötesine taşan bir eyleme başvurmuştur. Aton dinine birtakım yeni öğeler katmış, ancak bu öğelerle ki evrensel tanrı öğretisi gerçek tektanrılığa dönüşmüştür; bu öğe de Tanrının tekliği ve biricikliği düşüncesidir. ... "Ey biricik Tanrım! Senden başka tanrı yoktur!". ... Yeni öğretiye ilişkin bir değer yargısına varırken, bu öğretinin yalnız yapılmasını

istediği olumlu şeyleri bilmek yetmez, yasaklayıp lanetlediği eylemleri de tanımak nerdeyse aynı ölçüde önemlidir. Yeni dinin ... bir çırpıda dört başı mamur olarak dünyaya gözlerini açtığını sanmak bir yanılgıdır. Elde bulunan kanıtlar, bu dinin Amenhotep'in saltanatı döneminde yavaş yavaş güçlendiğini ve giderek daha büyük bir açıklığa, tutarlığa, katılığa ve hoşgörüsüzlüğe ulaştığını göstermektedir. ... Devrimci firavun, kötü gözle bakılıp aşağılanan Tanrının adını yalnız kendi adından değil, ne kadar yazıt varsa hepsinden, hatta babası Amenhotep III.'ün bile adından silip atmıştır.

Ülkenin dört bir bucağında tapınaklar kapatılmış, ayinler yasaklanmış, tapınakların mal varlığına el konmuştur. ... Aton dini halk arasında tutunmamış, firavunun çevresindeki dar bir topluluk dışına taşamamıştır. ... Daha İkhnaton'un damadı Tutankhaton, Teb'e dönmeye ve isminin sonundaki Aton'u atıp yerine Amon'u geçirmeye zorlanmıştır. Bunu bir anarşi dönemi izlemiş, ama 1350'de başkumandan Haremhab ülkede düzeni yeniden kurmayı başarmıştır.

Aton dinince yasaklanmış eylemlerden birkaçını şimdi burada açıklarsak ... efsane, sihir ve büyüyle ilgili her şeyin bu dinin kapsamı dışında tutulduğudur.

Bir başka nokta, güneş tanrısının tasvirinde Aton dininin izlediği yoldur; güneş tanrısı artık eskisi gibi küçük bir piramit ve şahinle değil, adeta nesnel diye niteleyebileceğimiz bir tutuma başvurularak bir yuvarlakla belirtilmekte, yuvarlakten dört bir yana saçılan ışınlar insan elleriyle son bulmaktadır.

Ölüm tanrısı Osiris'ten ve ölümler ülkesinden Aton dininde tek kelimeyle söz açılmaz. ... Bu da Aton dininin bir halk dinine ne kadar karşıt nitelik taşıdığını açıkça ortaya kor.

Bütün bu anlatılanlardan şöyle bir sonuç çıkarabileceğimizi sanıyorum: Musa bir Mısırlı olup Yahudilere kendi dinini iletmişse, bu din İkhnaton'un kurduğu din, yani Aton diniydi.

Yahudi tektanrıcılığı kimi noktalarda Mısır tektanrıcılığından çok daha katı bir tutum izler, örneğin Tanrının tasvir yoluyla anlatımını yasaklar. Tanrı adını saymazsak, her iki dini birbirinden ayıran başlıca özellik, Museviliğin güneş kültüne tümüyle sırt çevirmesi, oysa Mısır dininin henüz bu külte dayanıyor olmasıdır. ... Musevilikte öbür dünyaya ve ölümden sonra yaşamaya asla yer verilmeyişi bizi haklı olarak şaşırtmıştı; çünkü böyle bir öğretiyi en katı bir tektanrıcılıkla bağdaşacak bir şeydi. ... Bu önemli noktada Musevilikle Aton dini arasında bir uyuşmanın varlığı, bizim tezimizi destekleyen güçlü bir kanıttır.

Musa, Yahudilere yalnız yeni bir din getirmemiştir; sünnet adetinin de onun tarafından Yahudiler arasına sokulduğunu aynı kesinlikle ileri sürebiliriz. ... Sünnet adetinin Yahudilere nereden geldiği sorusuna verilecek tek bir yanıt bulunmaktadır. Mısır'dan. "Tarihçilerin Babası" Herodotos, sünnet adetinin Mısır'da uzun süredir yaşandığını anlatır. ... Ortadoğu'da yerleşik başka hiç bir ulusta görülmeyen bir adetti sünnet.

Musa Yahudilere yalnız yeni bir din getirmekle kalmayıp, onlardan sünnet buyruğuna da uymalarını istediye, o zaman bir Yahudi değil, bir Mısırlıydı; o zaman Musevilik belki de bir Mısır diniydi ve Mısır halk diniyle arasındaki karşıtlıktan ötürü dar bir çevreyle sınırlı kalmış Aton diniydi bu da.

Bu durumda yeni bir devlet kurmak, yeni bir kavim bulup Mısırlıların ayak altı ettiği dini bu kavme mal etmek, yeni kavmin o dini baş tacı etmesini sağlamak, Musa'nın enerjik mizacına uygun düşen bir plandı.

Göçün hedefi, Kenan elinden başka bir yer olamazdı. Mısır egemenliği yıkılır yıkılmaz Ermeni savaşçılar küme küme bu topraklara girmiş, sağı solu zaptedip yağmalamış, böylece becerikli bir kavmin kendisine nerede yeni topraklar edinebileceğini pratik bir örnek üzerinde göstermişti.

Onu tanıyıp uygulamayanları bu adet (sünnet) pek yadırgatmakta, biraz dehşet duygusuna sürüklemektedir. Sünnet adetini benimseyenler ise bundan gurur duymakta, ilgili adete uymakla kendilerini yücelmiş, adeta bir soyluluk aşamasına erişmiş hissetmekte, cenabet saydıkları sünnetsizlere küçümseyerek yukarıdan bakmaktadırlar.

Güzel konuşamayan biridir Musa. ... Bu yüzden, firavunla yapıldığı öne sürülen pazarlıklarda kardeşi olduğundan söz açılan Harun'un (Aaaron) yardımına başvurur hep. ... Söz konusu özellik Musa'nın Yahudi dilinden ayrı bir dil konuştuğu, önderliğini üstlendiği Semut ırkından Yeni Mısırlılar ile tercümansız anlaşamadığı ... tezini doğrulayan yeni bir kanıt olarak görebiliriz bunu.

Cinayette güçlük, eylemin işlenmesinde değil, izlerinin ortadan kaldırılmasındadır.

Kadeş'te yeni Tanrı Yehova'nın başa geçirilmesiyle bu Tanrıyı ululama zorunluğu baş göstermiştir. ... Kendisini Midyan ve Kadeş'e götürüp yerleştirmek, din kurucusu Yehova rahibine dönüştürmek, bu rahiple özdeşleştirmekle Musa'nın işi görülmüştür.

Sünnet adetinin vatanının Mısır olduğu gerçeğinin, Tevrat metnini yaratıp ortaya koyan İsraililerce bilinmemesi düşünülemez.

Bir zaman atalarının ellerindeki toprakları Tanrı Yehova'nın kendilerine geri vereceğine ilişkin sözler, uydurmalardan başka bir şey değildi. Musa tenezzül buyurup Yahudilere el uzatmış, onları kendi kavmi yapmıştı; Yahudiler Musa'nın seçkin kavmiydi.

Midyanlı Musa tarafından o vakit kendisine yeni bir kavim getirilip sunulmuş Tanrı Yehova'nın belki hiçbir bakımdan seçkin bir varlığı yoktu. Kaba, dar görüşlü yerel bir tanrıydı belki; zorba ve kana susamış biriydi.

İsrail tarihinin bilinen ikiliğine bir araya gelerek -bir ulus oluşturan iki halk kitlesi bu ulusun ilerde dağılışıyla ortaya çıkan iki devlet, Tevrat'taki anlatılarda karşılaşılan iki Tanrı adı- biz de yeni bir ikilik kattık; bu da, birincisi ikincisi tarafından önce bir kenara itilmiş ancak sonradan ikincisini yenilgiye uğratarak onun gerisine boy

göstermiş iki din ve her ikisine de aynı isim kullanılarak Musa denen, ancak bizim birini öbürüsünden ayırmamız gereken iki din kurucusudur. Bütün bu ikilikler de bir ilk ikiliğin, yani halkın bir bölüğünün başından travmatik diye nitelenecek bir yaşantı geçmişken, öbürsünün böyle bir, yaşantıdan uzak kalmasının sonuçlarıdır.

III. MUSA KAVMİ ve TEKTANRILI DİN

Çalışmalarımızın bizi ulaştırdığı sonuç, dini insanlığın başına musallat olmuş bir nevroz durumuna indirgediğine ve ondaki muazzam gücü hastalarımızda rastladığımız nevrozik saplantı diye açıkladığına göre, elbet yaşadığımız toplumda egemenliği elinde tutan kurumların gazabını üzerimize çekeceğiz.

TARİHSEL ÖNKOŞUL

İlgimizi üzerinde toplayan olayların tarihsel arka planı buna göre şöyledir: 18. sülalenin gerçekleştirdiği fetihlerle Mısır bir imparatorluğa dönüşür; bu imparatorluk bütün halkın olmamakla beraber, egemenliği elinde tutan düşünsel bakımdan aktif üst sınıfın dinsel görüşlerinde kendisine yansıtacak bir zemin bulur. On'daki (Heliopolis) güneş tanrısı rahiplerinin çabası sonucu belki Asya'dan gelen tanrıların etkisiyle evrensel tanrı Aton düşüncesi doğar, bu tanrı artık belli bir ülke ve belli bir kavmin tanrısı olmak özelliğini taşımaz. Böyle bir tanrı düşüncesini geliştirmekten daha yüce amaç tanımayan genç Firavun Amenhotep IV. gibi bir kişi devletin başına geçer, Aton dinini bulunduğu aşamadan alıp yücelterek devletin resmi dini yapar. Evrensel tanrı bu firavunla tek ve biricik Tanrı aşamasına erişir; başka tanrıları konu alan anlatılara ise yalan ve düzen gözüyle bakılır. Genç Firavun olağanüstü bir amansızlıkla sihirsiz (majik) düşüncelerin ayartısına karşı durur, ölümden sonra yaşamak gibi en çok Mısırlılar için büyük önem taşıyan bir düşüneyi kaldırıp bir kenara atar. Sonradan bilimin ortaya çıkaracağı gerçeklerin şaşılacak bir önseziyle güneş ışınlarının enerjisinde yeryüzündeki tüm yaşamın kaynağını keşfeder ve kendi tanrısının gücünün bir simgesi olarak bu enerjiye tapar. Yaradılmıştan ötürü kıvanç duyar, Hakikat ve Adalet tanrısı Maat'ın isteğine uygun yaşadığı için kendi kendisine övgüler döşenir.

Tarih bilimi açısından saptanabilen bilgilerin hepsi işte bu kadar; bundan sonra bizim var sayımımız başlıyor.

Mısır'dan çıkış tarihi olarak İ.Ö.1350'den sonraki firavunsuz dönemi görmemiz gerekmektedir.

Dindarların bugün de yaptığı gibi tanrının sual olunmaz hikmetine işarette bulunularak sorun çözümlenmeye çalışılmıştır.

Mısır'da ise tektanrıcılık, bizim anladığımız kadar emperyalizmin bir yan ürünü kimliğiyle kendini açığa vurmuştur. Tanrı, büyük bir imparatorluğa kayıtsız şartsız egemen olan firavunun bir dışa yansımaysıydı. ... Böyle olunca bu minicik ve güçsüz kavim kendisini ulu rabbin kayırdığı gözde evlat diye görmek cüretini nereden almaktaydı? Yahudilerde tektanrıcılığın doğuşu sorunu böylece yanıtızsız kalıyor ya da

tektanrıcılığın bu kavme özgü dinsel dehanın bir ürünü olduğu gibi beylik bir yanıtla yetinilmesi zorunluluğu doğuyordu.

Rahiplerin anlatımı ... Musa'nın koyduğu yasalarla, sonraki Yahudi dini arasında bir boşluğun varlığını ve bunun Yehova'ya tapınmakla ancak sonradan yavaş yavaş kapatıldığını kabule yanaşmaz. Eldeki bütün çarelere başvurarak bu olayı yadsır, oysa tarihsel doğruluğu bütün kuşkuların üzerinde bir olaydır bu.

BENZERLİK (ANALOJİ)

Psikopatoloji, bireysel psikoloji kapsamına giren bir alandır, dinsel fenomenlerin ise kuşkusuz kitle psikolojisi kapsamına sokulması gerekmektedir.

Nevrozların etiyolojisinde kendilerine pek büyük önem verdiğimiz, ilkin yaşanıp da sonradan unutulmuş olayları travmalar diye niteliyoruz.

I. a) Bütün travmalar, beş yaşına kadar olan erken çocukluk yıllarında görülür. Konuşma, yeteneğindeki gelişimin ilk evresine ilişkin yaşantılar, özellikle ilginç bir karakter taşır. Dolayısıyla, 2-4 yaşları arası en önemli evredir. ...

b) Nevrozlara yol açan travmatik yaşantılar genellikle büsbütün unutulur; anımsamalara açık değildir; hepsi de, paravana anılar dediğimiz anı kalıntılarıyla çok vakit yer yer aralanan çocuksal unutma (amnez i) evresine rastlar.

c) Bu travmalar, cinsel ve saldırgan nitelikteki yaşantılarla, ama öte yandan kuşkusuz Ben'in erkenden uğrayacağı hasarlarla (bensevisel incinmeler) ilgilidir. Bu konuda şunu da belirtelim ki, sözünü ettiğimiz küçük yaştaki çocuklar, cinsel davranışlarla düpedüz saldırgan davranışları, ileri yaşlardaki gibi kesinlikle birbirinden ayıramamakta, örneğin cinsel eyleme yanlış olarak sadistik eylem gözüyle bakmaktadır.

Her üç nokta, yani travmaların çocukluğun ilk beş yılı içinde erkenden ortaya çıkışı, unutma (amnezi) olayı ve travmalardaki saldırgan içerik, sımsıkı birbirine bağlıdır.

Söz konusu kurama göre, harcıalem kanının tersine insanların cinsel yaşamı ya da çocukluk sonrasında bunun karşılığı sayılacak etkinlik aşağı yukarı beş yaşında son bulan bir erken çiçeklenme evresinden geçer; arkadan uyuklama evresi denen bir evre başlayıp buluğa kadar sürdürür varlığını; söz konusu evrede cinsellik bir gelişme göstermez; hatta erişilmiş aşamadan bir geriye dönüşe rastlanır. İç üreme organlarının gelişiminin anatomik incelenmesi de bu öğretiyi doğrular; böyle bir inceleme, insanın, beş yaşında erginliğe ulaşan bir hayvan türünden geldiği sanısına götürür bizi, cinsellikteki bu gecikmeli gelişim ve iki zamanlı başlangıcın insan olmanın tarihine sıkı sıkıya bağlı sayılacağı kuşkusunu bizde uyandırır. İnsan, cinsel gelişiminde bir uyuklama evresinden geçen ve bir gecikme gösteren biricik hayvandır adeta. ... Çocuksal unutmanın (amnezi) cinselliğin bu erken dönemiyle aynı zamana rastlaması psikolojik bakımdan umursanmayacak bir durum değildir. Belki de böyle oluşu, nevrozların doğması için gerekli koşulu hazırlamaktadır.

II. Nevrotik olayların ortak özellikleri: Burada iki noktayı belirtmek gerekiyor. a) Bir travma, onu yaşayan kişide olumlu ve olumsuz iki ayrı tepkiye yol açar. Birincisi, vaktiyle yaşanmış travmayı yeniden geçerli kılmaya ... bir vakit yaşanmış travmaya takılıp kalma (fiksasyon) ve yineleme saplantısı deyimleri altında özetleyebiliriz. ... Çocukluğunu bugün kendisince unutulmuş aşırı bir anne bağımlılığı içinde geçiren bir erkek, kendisine bağımlı durumda yaşayacağı, kendisi tarafından bakılıp besleneceği bir kadını ömrü boyu arayıp duracaktır. İlk çocukluğunda cinsel bir ayartılmanın objesi olan bir kız ise, ilerdeki cinsel yaşamında bir zamanki ayartıya benzer ayartılara konu olmaya bakacak, bunun için erkekleri kışkırtıcı bir tutumu sergileyecektir.

Travmanın olumsuz tepkileri ise olumlu tepkilere karşıt bir amaç güder, unutulmuş, travmalardan hiç bir parçanın anımsanmaması ve hiç bir parçanın yinelenmesine çalışır. Bunları da savunu tepkileri adı altında toplamaktayız. Söz konusu tepkiler, en başta tutukluklara ve fobilere kadar varabilen kaçınma eylemleriyle açığa vurur kendini.

b) Bütün bu fenomenler, yani gerek semptomlar, gerek ben'sel fonksiyonlardaki sınırlandırmalar ve kalıcı nitelikteki karakter değişiklikleri saplantı niteliği taşır; yani ruhsal şiddetlerinde bir artış belirdi mi, reel dış dünyanın gereklerine uygun düşüp mantıksal düşünüyü yasalarına boyun eğen öbür ruhsal olaylar örgütünden geniş çapta bağımsız nitelik kazanır. Dış realitenin etkisinden kaçır ya da bu etkiye yeteri kadar açık tutmazlar kapılarını.

Nevroza yakalanmış kişilerde gözlemlenen yaşamsal tutukluk ve güçsüzlük, toplum için pek önemli bir etken rolünü oynar ve ilgili tutuklukla güçsüzlük söz konusu kişilerin geçmişlerindeki bir parçaya takılıp kalmalarının dışı vurumundan başka bir şey değildir.

Nevrozlularda genellikle savunu çabasının ağır bastığı görülür. ... Ancak ileride baş gösterecek bir değişim sonucu travmanın geç kalmış bir ürünü niteliğiyle kesin nevroz, ya buluşun başlamasıyla ya ondan kısa süre sonra, manifest (belirgin) bir özellik kazanır; buluşun başlamasıyla ilgili özelliğin kendini açığa vurmasının nedeni, fiziksel olgunlaşmayla güçlenen içgüdülerin bense savunuyla başlangıçta boy ölçüşemedikleri savaşa yeniden tutuşacak aşamaya ulaşmaları, buluşdan bir süre sonra böyle bir özelliğin kazanılmasının nedeni ise içtepilelere karşı kendini savunmada üretilen tepkilerin ve Ben'deki değişikliklerin bireyin yeni yaşamsal ödevlerle başa çıkmasını engelleyici rol oynaması, zahmetle kurduğu düzeni korumak isteyen Ben'le dış dünyanın istekleri arasında ağır bir çatışmanın doğmasıdır. ... Hastalık, bir iyileşme girişimi, travma sonucu Ben'deki dağılıp parçalanmış bölümleri Ben'in geri kalan bölümüyle uzlaştırma ve dış dünyaya karşı bunları yine güçlü bir bütün halinde birleştirme çabası diye görülebilir.

Oğlan, kendisiyle özdeşleşmekten vazgeçtiği babasından çekinmeye başlamış, ona karşı pasif bir tutum takınmış, zaman zaman birtakım yaramazlıklara kalkışıp babasını kışkırtmış ve kendisi için cinsel anlam taşıyan bedensel cezalandırmalara başvurmasını sağlamış, böylece babası tarafından kötü davranılıyor gördüğü annesiyle özdeşleşme olanağına kavuşmuştu.

Buluğun başlaması manifest nevrozu beraberinde getirmiş ve bu nevrozun ikinci ana belirtisi, yani cinsel iktidarsızlığı da (impotens) açığa vurmuştu. ... Buluğa kendini gösteren erkeksilikteki güçlü atılım, babaya karşı kasıp kavurucu bir kin ve başkaldırının hizmetinde kullanılıyor, hiçbir şeyi umursamayan ve kendini helak etmelere kadar varan bu aşırı öfkeli tutum oğlunda başarısızlıklara ve dış dünyayla sürtüşmelere yol açıyordu. Çalıştığı mesleğe babası tarafından zorla itilmişti; dolayısıyla hayatında hiç bir başarı sağlayamamaktaydı. Ayrıca, kendisine dostlar ve arkadaşlar edinemiyor, amirleriyle hiç iyi geçinemiyordu.

UYGULAMA

Erken yaşta bir travma -kendini savunma- uyuklama evresi - nevroitik rahatsızlığın patlak veriş- geriye itilmiş nesnenin kısmen dönüp gelişi: işte bir nevrozun oluşumu için saptadığımız formül budur.

Ortaya koyacağım kuram Darwin'in bir görüşünden yola koyulmakta, Atkinson'un bir varsayımını da kapsamına almaktadır. Bu varsayıma göre, ilk çağda insanlar, her biri güçlü bir adamın egemenliği altındaki küçük sürüler halinde yaşamaktaydı.

Güçlü bir adam vardı, tüm sürünün efendisi ve babasıydı İlk Çağda. Elinde sınırsız bir otorite bulunduruyor ve bu otoriteden yararlanarak zorbaca davranışlara, başvuruyordu. Sürüdeki bütün dişiler kendi mülkiyetindeydi; bunlar arasında kendi sürüsündeki kadın ve kızlar olduğu gibi; ihtimal başka sürülerden kaçırılan kadın ve kızlar da yer alıyordu. Sürü içindeki erkek evlatların çetindi yazgısı; babalarının kıskançlığını uyandırır uyandırmaz ya öldürülüyor ya iğdiş ediliyor ya da sürüden atılarak küçük gruplar halinde bir arada yaşamak, zor ve kaçırma yoluyla kendilerine bir eş sağlamak zorunda bırakılıyorlardı. Aralarından bazıları ötekilerden ileri geçebiliyor, sürüde babasının işgal ettiği gibi yüksek bir mevkiye ulaşabiliyordu. Kimi doğal nedenlerden ötürü en küçük oğullar için ayrıcalıklı bir durum söz konusuydu; en küçük oğullar anne sevgisinin koruyucu kanatları altında büyüyor, babalarının yaşlanmasından kendilerine çıkar sağlayabiliyor ve babaları öldükten sonra onların yerini alabiliyorlardı.

Bu tür "toplumsal" bir düzenin değiştirilmesi yolundaki ilk kesin adımı, sürü içinden kovulup bir arada yaşama zorunda kalan oğulların el ele vererek babalarını yenilgiye uğratması ve o zamanki adetlere uyararak kendisini çığ çığ yemeleri oluşturmuştur. ... Yani bu ilk insanlar babalarından nefret edip korkmuyor, aynı zamanda kendileri için bir örnek diye bakıp ona saygı besliyor, gerçekte onların yerini almak isteğini duyuyorlardı. Dolayısıyla, yamyamlık izlenimi uyandıran eyleme, oğulların babalarının bir parçasını kendi vücutlarına mal ederek onlarla bir özdeşleşmeyi gerçekleştirme çabası diye bakılması gerekmektedir.

Babalarını öldürdükten sonra kardeşlerin baba mirası uğrunda uzunca süre birbirleriyle boğuştuğunu, her birinin bu mirasa tek başına sahip çıkmak istediğini kabul etmek gerekiyor. Söz konusu boğuşmaların bir başarı sağlamayı ve kardeşler için birçok tehlikeli durumlara yol açması ortaklaşa gerçekleştirilen kurtuluş eyleminin anısı ve sürüden kovulduktan sonra bir arada yaşama sonucu

oluşan duygusal bağlantılar nihayet kardeşler arasında bir birlik ve beraberliğin, bir çeşit toplumsal sözleşmenin doğmasını sağlamıştı. Böylece içgüdüsel vazgeçiyile birlikte toplumsal örgütlenmenin ilk şekli karşılıklı yükümlülüklerin benimsenmesi, yıkılmaz (kutsal) ilan edilen kurumlar, yani ahlak ve adaletin temelleri gelişip ortaya çıkmış, sonunda kardeşler babalarının mevkiini ele geçirmek, anne ve kız kardeşlere sahip olmak ülküsünden vazgeçmiştir. Bu da yasak sevi tabusunun ve dış evlenme (egzogami) yasasının konması sonucunu doğurmuştur. Babanın ortadan kaldırılmasıyla serbest kalan otoritenin büyük bir bölümü kadınlara geçmiş, toplum yaşamında anaerkil bir dönem açılmıştır. Babanın anısı bu "kardeşler birliği" döneminde de varlığını sürdürmüş, ihtimal başlangıçta kendisinden sürekli korkulan güçlü bir hayvan, baba yerine geçirilmiştir. Böyle bir seçim, belki yadırgatıcı izlenim bırakabilir üzerimizde; ama insanoğlunun daha sonradan kendisiyle hayvanlar arasında açtığı uçurum ilkeller için söz konusu değildi; nitekim kendilerindeki hayvan fobilerinin baba korkusundan başka bir şey olmadığını saptadığımız çocuklarımız da böyle bir uçurumdan habersizdir. ... Bir yandan totem klanın bedenleşmiş atası ve koruyucu ruhu diye görülmüş, dolayısıyla el üstünde tutulup korunmuş, öte yandan bir gün belirlenerek bir vakit ilk babanın başına gelen akıbetle karşı karşıya bırakılmış, yani bütün klandaşlar tarafından el birliğiyle öldürülüp yenmiştir. Söz konusu olayı Robertson Smith (1894) totem şöleni diye niteler. Bu büyük bayram günü, gerçekte, birleşen kardeşlerin babalarına karşı kazandıkları zaferi kutlamak üzere düzenledikleri bir şölendi.

Baba yerini tutan bir nesneye gösterilen saygı, totem şöleniyle açığa vurulan ambivalens, anisal törenlere yer verip uyulmaması ölümle cezalandırılan yasakları içermesiyle totemizme insan toplumunda dinin ilk şekli diye bakabilir, onun sosyal kurumlar ve ahlaksal yükümlülüklerle başından beri ilişkisi bulunduğunu benimseyebiliriz.

Totemizmden sonra dinsel gelişimde karşılaşılan ilk ileri adım, kendisine tapılan varlığın kişileştirilmesidir. Zamanla hayvanların yerine, kaynağını açıkça totemden alan insan tanrılar geçirilmiştir. Bu tanrılar ilerde de eskisi gibi hayvan suretinde yapılıyor, en azından hayvan yüzüyle donatılıyor ya da hayvan, totem tanrının en önde gelen eşlikçisi durumuna geçiyor, ondan asla kopup ayrılmaz bir konumu elinde bulunduruyordu. ... Derken büyük bir sosyal devrim olmuş, anaerkil düzenin yerini tekrar dirilip canlanan ataerkil düzen almıştı. Ne var ki, yeni babalar, asla ilk babanın mutlak, otoritesine sahip olamamıştı; sayıları çoktu bunların ve ilk sürüden daha kalabalık topluluklar halinde yaşıyorlardı; ister istemez birbirleriyle iyi geçinmek zorundaydılar, güçleri toplumsal yasalarla sınırlıydı. ... Çoktanrıçılıktaki erkek tanrılar ataerkil dönemdeki durumları yeniden yansıtmaya başlar; sayıları kabaraktır, birbirlerinin güçlerini karşılıklı kısıtlar, bazen üstün bir baş tanrının buyruğunda karşımıza çıkarlar. Ancak dinsel gelişimde bundan sonra gözlemlediğimiz ilk ileri adımı bizi burada üzerine eğildiğimiz soruna, yani kayıtsız şartsız egemenliği elinde tutan bir biricik Baba Tanrının yeniden dönüp gelişti sorununa götürür.

Geçmişe ilişkin daha başka öğelerin ise mükemmel repliklerde varlığını koruduğunu görmekteyiz. Örneğin Tanrının kan ve etini müminlerin simgesel yoldan kendi

vücutlarına mal ettiği komünyon(*) töreninin ne büyük bir sadakatle o eski totem şöleninin anlam ve içeriğini tekrarladığı...

(*) (Rabbani Yemek) Hemen bütün Hıristiyan kiliselerinde ayinlerin doruk noktası; İsa'nın simgesel bedeni ekmek ve simgesel kanı şarapla yapılan kutsama. "Alın yiyin, bu bedenimdir, alın için bu benim kanımdır." sözlerini söylemiş, havarilerinden bunu ileride kendi anısını ayakta tutmak için yapmalarını istemiştir.

İnsanlığın ilk tarihine ilişkin anlatımıza genelde inanılır bir gözle baktık mı, dinsel öğreti ve seremonilerde iki tür öğenin varlığını saptarız; birincisi eski aile öyküsüne takılıp kalmalar (fiksasyon) ile bunların kalıntıları; ikincisi geçmişin yeniden diriltimi (ihya), unutulmuş nesnelere uzun aralardan sonra yeniden dönüp gelişi.

Bu düşünce uzun bir uyuklama evresinden sonra Yahudi ulusuna egemen olmuş, en değerli bir nesne diye bu ulus tarafından üzerine titrenmiş, beri yandan ilgili düşünce de seçilmişlik onurunu kendisine armağan ederek Yahudi ulusunu hayatta tutmuştur.

Zion - Başlangıçta Kudüs'ün tepelerinden birine ve bu tepe üzerindeki kaleye verilen isim. ... "Zion'un kızı" deyiimiyle de İsrail halkı anlatılmak istenmiştir.

Nihayet Yahudi ulusunun bağrından biri çıkmış, siyasal-dinsel bir propagandistin haklılığıyla yeni bir dinin, yani Hıristiyanlığın Musevilikten kopup ayrılmasına yol açmıştı. Tarsus'lu bir Roma Yahudisi Paulus (*), söz konusu suçluluk bilincini alarak ona ... "büyük günah" adını vermişti. Bununla, Tanrıya karşı işlenip ancak ölümlle temizlenebilen bir günah anlatılmak isteniyordu. ... Bu düşünce, bir kurtuluş mesajı (**Evangelium**) gibi insanlar tarafından kucak açıldı. Tanrının oğlu suçsuz yere kendini öldürmüştü, tüm insanlığın suçunu üstlenmişti. Bunu bir oğlun yapması gerekiyordu, çünkü cinayet baba üzerinde işlenmişti.

(*) Paulus; on iki havariden biri. Zamanın Yunan bilim ve kültür merkezi olan Tarsus'ta doğdu ve Yahudi-Helenistik adeti uyarınca doğumunda Saulus (İbranice) ve Paulus (Yunanca) ikili adını aldı. ... Paulus yasaların geçersizliğini ilan ederek, ölümlerin kıyamet gününde dirilecekleri, tanrısal hükümdarlığın kurulacağı; Messias'ın insan suretine görünerek yeryüzüne indiği inancını yayarak putperestlerin yeni dini benimsemelerini sağlamıştır. ... Paulus, Yahudi dininin yasalara uyulmasını istediğini, Hıristiyanlığın ise bir yargılama (inayet) dini olduğunu savunur; Hıristiyan kilisesinin gerçek kurucusu ve ilk tanrı bilimcisi (teolog) sayılır.

Baba ilişkisine egemen olan duygusal çelişki (ambivalens), dinsel devrim sonucu kendine açık seçik bir dışa vurum sağlamış, sözde Baba-Tanrıyla bir barışmayı amaçlayan bu devrimi Baba Tanrının tahtından indirilmesi ve varlığına son verilmesi olayı izlemiştir. Musevilik bir baba diniydi. Hıristiyanlık ise bir oğul dini kimliğiyle ortaya çıktı, İsa karşısında eski Baba Tanrı arka plana çekildi, oğul İsa onun yerine geçti ve böylece tıpkı tarih öncesinde her oğlun özlediği bir eylemi gerçekleştirdi. ... Kuşkusuz, ilk planda başarısını, kurtuluş düşüncesiyle insanlarda bir suçluluk bilincinin doğmasını sağlamasına, beri yandan kendi ulusunun Tanrıca seçilmiş bir ulus olduğu inancından ve bunun görünür nişanesi sünnetten el çekmesine, dolayısıyla yeni dinin tüm insanları kapsamına alan evrensel bir din niteliği

kazanabilmesine borçludur. ... Yeni sahibine, yani Yahudi ulusuna geçerken bu dine gelip katılan sınırlılık özelliği ortadan kaldırılmıştı.

Hıristiyanlık, Museviliğin tırmanıp çıktığı düşünsel aşamayı koruyamamış, katı tek tanrıcı karakteri üzerinden sıyırıp atmıştı; komşu uluslardan çok sayıda sembolik dinsel törenleri kapsamına almış, o büyük ana tanrılığı yeniden diriltmiş, çok tanrıcılıktaki bir yığın Tanrıyı az buçuk bir kamuflaja baş vurarak, alt kademelerde olmakla beraber bünyesindeki belli yerlere yerleştirmiştir. Her şeyden önce Aton dini ve bunu izleyen Musevilik gibi batıl majik (sihirselsel) ve mitolojik öğelerin kendi içine sızmasına karşı kapıları kapamamış, söz konusu öğeler ise ilerdeki iki bin yıllık bir dönemin düşünsel gelişiminde ciddi bir engel oluşturmuştur.

Ama Yahudilerde iki özellik vardır ki bir türlü bağışlanmak istemez: Birincisi, kendilerini barındıran ev sahibi uluslara göre bazı bakımlardan ayrı karakterde oluşlarıdır. ... İkinci özelliğe gelince, birincisinden daha önemlidir; yani Yahudilerin bütün baskı ve zulümlere kafa tutması, en kanlı kıyımlarla bile köklerinin kurutulamayışı, ticari yetenekleri ve fırsat tanındığı zaman uygarlık çalışmalarına değerli katkılarda bulunabilmeleridir.

Ayrıca Yahudileri öbür uluslardan ayıran adetler arasında sünnet, öbür uluslar üzerinde tatsız ve ürkütücü bir izlenim uyandırmıştır, bu da sanırım söz konusu adetin içişi korkusunu anımsatmasından ve böylece çok eski bir geçmişe ilişkin, unutulması memnunluk verecek bir yaşantıyı canlı tutmasındandır. ... Bugün Yahudi düşmanlığıyla öne çıkan ulusların hepsinin, ancak tarihin yakın dönemlerinde Hıristiyanlığı benimsediği, çokluk kanlı zorlamalar sonucu benimsemek zorunda bırakıldığı unutulmamalıdır. ... Kendilerine zorla kabul ettirilen yeni dine karşı duydukları hıncı bir türlü yenememiş, bu hıncı Hıristiyanlığın çıkıp geldiği kaynağın üzerine aktarmışlardır. ... Onların Yahudi düşmanlığı gerçekte bir Hıristiyanlık düşmanlığından başka bir şey değildir.

GÜÇLÜKLER

Müslümanlığın da Museviliğin kısa bir tekrarı gibi görüldüğü, Museviliğe bir öykünme olarak ortaya çıktığıdır. Çünkü anlaşıldığına göre, Resülullah başlangıçta Museviliği bütünüyle benimsemek gibi bir amaç taşımaktaydı.

Doğu'nun görünürde ussal dinleri, çekirdekleri bakımından bir atalar kültürüdür.

Kanımcı, bireyle kitle arasında gelenek bakımından adeta eksiksiz bir uygunluk bulunuyor, kitlelerde de geçmişin izlenimi bilinçsiz anılarda sürdürüyor yaşamını.

Birey söz konusu yaşantının tıpkı geriye itilmiş bir nesne gibi her vakit farkında olmuştur. ... Unutulan, bir nesnenin kökü kazınmayıp salt geriye itilmektedir; anısal izleri ileride de tüm tazeliğiyle varlığını korumakta, ne var ki "karşı yüklem" ile yalıtılmış bir duruma sokulmaktadır.

Bir nesneyi simgesel yoldan bir başka nesneyle anlatmak -aynı şey seremonilerde de söz konusudur- bütün çocukların yaşaması bulunduğu ve pek doğal karşıladığımız

bir davranıştır. Bu konuda, erişkinlerce sonradan unutulmuş bir ilk bilginin söz konusu olduğunu görmekteyiz. ... Anlaşıyor ki, dilsel simgeler dilin gelişim dönemine ilişkin arkaik bir mirasla karşı karşıya bulunduğumuzu güvenilir biçimde kanıtlamaktadır.

Erken yaşam dönemindeki travmalara karşı bireysel tepkileri incelediğimiz zaman çocukluk hayretle saptadığımız şey, ilgili tepkilerin pek bireyin gerçek yaşantısından kaynaklanmadığı, daha çok soy yaşamsal (filogenetik) olay modeline uygun düşecek ve genellikle yalnız böyle bir etkiyle açıklanabilecek bir nitelik taşıdığıdır. Ödipus ve İğdiş kompleksinde, nevrotik bir çocuğun anne ve babasıyla ilişkisinde, bireysel bakımdan haklı bir temele dayanmıyor görünen ve ancak soy yaşamsal yoldan, daha önceki kuşakların yaşantısıyla bir ilişki kurularak kavranabilecek olan tepkilerin pek bol örneklerine rastlıyoruz.

Diğer arkaik mirasta bu çeşit anısal izlerin varlığını sürdürdüğünü kabul edersek, bireysel ve kitle psikolojisi arasındaki uçurumu kapatır, ulusları tek bir nevrozlu gibi ele alabiliriz.

Hayvanların daha doğuştan başlayarak yeni yaşam koşullarında sanki söz konusu koşullar çoktan aşınmış buldukları şeylermiş gibi davranmalarını sağlayan içgüdü dediğimiz güçleri, hayvanlardaki bu içgüdüsel yaşamı açıklayacak bir neden varsa, hayvanların kendi türlerinin deneyimlerini doğuştan birlikte taşıyıp getirmeleri, yani atalarının yaşantılarının anılarını içlerinde saklamalarıdır. İnsan-hayvanda da aslında başka türlü olamaz durum. Değişik bir kapsam ve içerik taşımasına karşın, hayvanlardaki içgüdülerin karşılığı, insanda arkaik mirastır.

Yalnız bildirimlere dayanan bir gelenek, dinsel olgularda gördüğümüz saplantı karakterini doğuramazdı.

ÖZET ve TEKRAR

İSRAİL KAVMI

Eski çağda Akdeniz çevresinde yaşamış uluslardan İsrail'in bugün gerek isim, gerek öz bakımından hala yaşamını sürdüren hemen tek ulus olduğunu bilmekteyiz.

Yahudiler kendilerine pek değer verir, kendilerini diğer uluslardan daha soylu, daha yüce ve daha üstün tutar, zaten adetlerinden çoğuyla öbür uluslardan ayrılırlar.

Yahudiler kendilerine gerçekten Tanrı tarafından seçilmiş bir kavim gözüyle bakmakta, Tanrıya özellikle yakın bulduklarına inanmakta, bu da onların içini bir gurur ve özgüven duygusuyla doldurmaktadır. Eldeki bilgilere göre henüz Hellenizm döneminde bugün nasılsa öyle davranmıştır Yahudiler; yani daha o zamanlar gelişimini tamamlamış, bugünkü kimliklerini kazanmışlardır. ... Bir baba evlatlarından birini ötekilerden üstün tutuyor, ona gözde evladı olarak bakıyorsa, öbür kardeşlerin kıskançlığa kapılması bizi şaşırtmamalıdır. ... Zamanla dünya tarihinin akışı, Yahudilerdeki büyüklük savının nerdeyse haklı bir temele dayandığını ortaya koymuştur; çünkü ileride Tanrı insanlara bir Mesih ve kurtarıcı yollamayı kararlaştırınca, onu yine Yahudi kavmi içinden seçmiştir.

Yahudilerdeki özgüven duygusu Musa'nın önyak olmasıyla dinsel bir temele kavuşmuş, dinsel inancın bir parçasına dönüşmüştür. Onları seçen ve kurtarıp Mısır'dan çıkararak Tanrının arkasında, sözde bu işi Tanrı adına gerçekleştiren Musa'nın bulunduğunu bildiğimiz için, Yahudileri yaratan bir tek kişi yani Musa'dır demeyi göze alabiliyoruz. Bu ulus direncini, ama beri yandan başka uluslardan gördüğü ve hala da görmekte olduğu düşmanlığı, işte bu kişiye yani Musa'ya borçludur.

BÜYÜK ADAM

Tektanrıcılığın doğuşu için daha önce sözünü ettiğimiz nedenlerden başka bir neden göremiyoruz, ilgili gelişme çeşitli uluslar arasında sıkı ilişkilerin kurulması ve büyük bir devletin oluşturulmasıyla bağlantılıdır.

Büyük adam, biri kişiliği, ikincisi uğrunda savaştığı düşünce olmak üzere hemcinslerini iki yoldan etkiler. ... İnsan toplumunda kendisine hayranlık duyulacak, kendisine boyun eğecek, kendisi tarafından egemenlik altında tutulacak, hatta belki kötü davranışlara konu yapılacak bir otoriteye karşı güçlü bir gereksinimin yaşadığını bilmekteyiz. ... Herkesin çocukluğundan başlayarak yüreğinde duyduğu baba özlemi, efsane kahramanının yenilgiye uğratmakla övündüğü babanın özlemidir bu. Böyle bir durumda büyük adamda gördüğümüz özellik baba özellikleri olduğunu, büyük adamı büyük adam yapan ve bizim boşuna arayıp durduğumuz ögenin bu uygunlukta saklı yattığını anlamak, sanırım artık güç değildir. Düşünce ve iradedeki güçlülük, eylemlerdeki ağırlık, ama hepsinden önce büyük adamın özgürlük ve bağımsızlığı, kimsenin gözünün yaşına bakmazlığa kadar varan o tanrısal umursamazlığı, baba tablosunda karşılaşacağımız özelliklerdir. Kendisine hayran kalmadan yapamaz, kendisine güvenebiliriz büyük adamın; ama ondan korkmamak da elimizden gelmez.

Musa kendi şahsındaki gazap ve amansızlık gibi karakter özelliklerini Tanrısının karakterine mal etmiştir. ... Yahudi kavmi aralarındaki bu büyük adamı günün birinde katletmişse, bunu insanlık tarihinin ilk zamanlarında bir yasa olarak Tanrısal hükümdara işlenmesi buyurulan ve bildiğimiz gibi kökü insanlık tarihinin ilk çağlarında saklı yatan bir modele uygun bir cinayeti işlemişlerdir yalnız.

Musa'nın savunduğu büyük dinsel düşünce, bu araştırmada belirttiğimiz gibi, kendi malı değildi; Musa, hizmetinde bulunduğu Firavun İkhnaton'dan almıştı bunu.

DÜŞÜNSELLİKTE İLERLEME

Paşa Yortusu(*) İsrail kavminin Mısır'dan çıkışlarının anısını tazelemek üzere Yahudilerce her yılın ilkbaharında ilk dolunay zamanında kutlanan kuzu eti, mayalanmamış ekme, baharatlı otların yenildiği hamursuz bayramı.

İlkel kabilelerde rastlandığı gibi, çocuklarda ve erişkin nevrozlularda düşünsel her şeye gücü yeterlik diye nitelediğimiz bir fenomenle karşılaşmaktayız.

İnsan genellikle tinsel (manevi) güçlerin, yani duyularla özellikle görme duyusuyla algılanamayan, ama etkileri hiç kuşkuyla yer bırakmayacak gibi, hatta aşırı belirgin kendini hissettiren güçlerin varlığını benimsemiş zorunluluğunu duymuştur. Dilsel kanıtlara inanacak olursak, tinsellik (manevilik) devingen havayı model almıştır kendine. Çünkü ruha adını veren rüzgar esintisidir (İbranice: **ruach**, esinti).

İÇGÜDÜDEN ELÇEKİŞ

Es, (o) insanın karşısına cinsel (erotik) ve saldırgan (agresif) bir içgüdüsel istekle çıktığı zaman düşünüyü ve kas mekanizmasını emrinde bulunduran Ben'in söz konusu isteği bir eylemle doyurmaya çalışması, en kestirme ve doğal bir durumdur. – İçgüdüsel isteğin doyurulması Ben tarafından haz olarak algılanır. ... Ama bazen öyle olur ki, Ben dış engelleri göz önünde tutarak, içgüdüsel isteği doyurmaya yanaşmaz, doyurma eyleminin kapılışı için ciddi bir tehlike oluşturacağını sezdiği zaman böyle bir yola sapar. ... Enerji kaydırmalarına başvurularak içgüdüsel dinamiklerini azaltmanın üstesinden gelinemeyişi, içgüdüden yüz çeviren organizmada sürekli bir elem gerginliği doğurur... Bireysel gelişim sürecinde dış dünyadaki önleyici güçlerden bir bölümü içe aktarılır, yani içselleştirilir; bu içselleştirici güçler Ben'de ayrı bir mekanizma oluşturur, gözlemleyici, eleştirici ve yasaklayıcı bir tutumla davranarak Ben'in öbür parçasının karşısına dikilir. Bu yeni merciye **Üstben** adını vermekteyiz. Üstben'in kurulmasıyla Ben, Es'in kendisinden beklediği içgüdüsel doyumları gerçekleştirmeye girişmeden önce dış dünyanın tehlikelerini dikkate almakla kalmayacak, Üstben'den yükselecek itirazlara da kulak verecektir. ... Dış nedenlerden kaynaklanan bir içgüdüsel vazgeçiş salt elem duygularına yol açarken, iç nedenlere, yani Üstben'e itaatten doğan vazgeçiler daha değişik bir ekonomik sonuç doğurur. Bu çeşit bir vazgeçiş, Ben'de kaçınılmaz bir elem duygusu uyandırdığı kadar, ona üstleneceği elem duygusuna karşılık bir haz, adeta yerdeş bir doyum da sağlar. Böyle bir vazgeçinin sonunda Ben, kendisini yücelmiş hisseder, önemli bir işi başarmış gibi içgüdüsel vazgeçiden ötürü kendini bir kıvanç duygusuna kaptırır. ... Üstben, bireyin ilk yaşam dönemindeki davranışlarını gözetim altında tutmuş, anne ve babanın (ve eğiticinin) uzantısı ve temsilcisi rolünü üstlenmiş bir sözü geçen kişilerin işlevini hemen hiç değiştirmeden sürdürür. Ben'i reddine sürekli bağımlılık durumunda tutar, üzerinde aralıksız bir baskı uygular. Ben, tıpkı çocukluk dönemindeki gibi efendisinin sevgisini elden çıkarmamaya çaba harcar, bu efendinin takdirini bir özgürlük ve doyum olarak hisseder, suçlamalarını ise vicdan azabı olarak duymalar. Üstben'e içgüdüsel bir isteği kurban eden Ben, özverisine karşılık Üstben tarafından daha çok sevilmeyi bekler. Bu sevgiyi hak etme inancı içinde bir gurur duygusu uyandırır. ... Anne ve babaya karşı beslenen sevgi dolayısıyla içgüdüsel bir istekten el çekiş, bir doyum ve güvenlik duygusunun doğmasını sağlar. Otorite Ben'in bizzat bir parçasına dönüştükten sonradır ki, ilgili duygu gurur denen nesnedeki o kendine özgü bensevisel (narsistik) karakteri kazanır.

Büyük adam ise babaya benzerliğinden yararlanarak bir etki gücü ortaya koyabildiğinden, kitle psikolojisinde Üstben'in rolünü üstlenmesini yadırgamamak gerekir.

Çıkış noktasını Tanrının bir suretini yapma yasağından alan din, yüzyılların akışı içinde giderek daha çok bir içgüdüsel vazgeçiler dinine dönüşmüştür. ... Ahlak içgüdüsel sınırlamadan başka bir şey değildir.

Bizim bulgulayabildiğimiz kadar, dinin ilk şekli olan totemizm, totemdaşlar önüne bir yığın buyruk ve yasak çıkarır, içgüdüsel vazgeçilerden başka bir anlama gelmediği kuşkusuz olan buyruk ve yasaklara totemizmin zorunlu öğeleri diye bakılır. Toteme zarar vermek ya da onu öldürmek yasağı, dışevlilik, yani sürü hayatı yaşayan kabiledaki şiddetle arzu edilen anne ve kız kardeşlerden el çekilmesi, aynı hakkın kardeşler birliğinin bütün üyelerine de tanınması, yani kardeşler arasında zorba rekabet eğiliminin sınırlandırılması Totemizmin vazgeçilmez öğeleridir. İlgili yasak ve hükümleri ahlaksal ve toplumsal bir düzenin çekirdekleri diye görmemiz gerekmektedir. Burada iki değişik motivasyonun rol oynadığı gözden kaçabilmektedir. Yasaklardan ilk ikisi ortadan kaldırılmış babanın amacına uygun nitelik taşımakta, adeta onun istemini sürdürmektedir; üçüncü yasağa, yani kardeşler birliği üyelerinin eşit haklarla donatılmasına gelince, babanın istemine aykırı düşmekte, babanın ortadan kaldırılmasından sonra doğmuş yeni düzeni sürekli ayakta tutabilmek gibi bağışlatıcı bir nedene dayanmaktadır. Yoksa eski duruma dönüş kaçınılmaz bir şey olurdu. Bu noktada toplumsal yasakların, bizim dinsel ilişkilerden dolaysız kaynaklandığını söyleyebileceğimiz yasaklardan ayrıldığı görülmektedir.

Çocukta "usluluk" ve "yaramazlık" diye bakılan şey, ileride toplum ile Üstben anne ve babanın yerini aldığı anda "iyi" ve "kötü", erdemli ve erdemsiz diye nitelendirilir; ama bu durumda da, babanın yerini alıp onu sürdüren otoritenin baskısıyla sağlanmış aynı içgüdüsel vazgeçi söz konusudur.

Kutsal denilen şey, besbelli kendisine ilişilmesine cevaz olmayan bir nesnedir. Kutsal yasakta pek güçlü bir duygusal vurgulanışın varlığı seçilir, ama doğrusu ussal (rasyonel) bir nedene oturtulmaz yasak.

Sözde bizim en kutsal duygularımızı inciten durum eski Mısırlıların ve onlardan da önce yaşamış öbür bazı kavimlerin hanedan ailelerinde genel adet hükmündeydi, hatta denebilir ki kutsal bir görenektir. ... Bu durum biz i, erkek kardeşle kız kardeş arasındaki yasaksevinin normal ölümlülerden esirgenip Tanrıların temsilcisi hükümdarlara tanınmış bir ayrıcalık sayıldığı görüşünü benimsemeye zorlamaktadır. ... Bizim yüksek soylular sınıfında da birbirinin dengi olma ilkesinin titizlikle korunmasının bu eski ayrıcalıktan kaynaklandığını düşünebilir ve toplumun en yüksek sınıflarında kuşaklar boyu süregelmiş yasaksevisel ilişkiler nedeniyle Avrupa'nın bugün yalnız bir ya da iki hanedana mensup kişilerce yönetildiği saptamasında bulunabiliriz.

Olumsuz dışavurumu yasaksevide dile gelen dışevlilik, babanın istemine uygun düşmekte ve babanın etkisiz kılınmasından sonra da onun iradesinin hükmünü yürütmekteydi. İşte yasaksevide saklı duygusallık, onun ussal bir nedene dayandırılmayışı, yani kutsallığı buradan gelmektedir. Yasaksevideki gibi daha başka kutsal yasaklar üzerinde yapılacak bir araştırmanın da, aynı sonucu sağlayacağına, yani kutsal gözle bakılan nesnenin başlangıçtaki İlk Baba'nın

isteminin sürdürülmesinden başka bir şey sayılamayacağını ortaya koyacağına güvenle bakabiliriz. ... Sünnet adetini ortaya atmakla Musa'nın kavmini "kutsadığını" işittiğimiz zaman, bu savda saklı yatan derin anlamı şimdi daha iyi kavramaktayız. Sünnet, içdişin yerini tutup elindeki o katıksız otoriteye dayanarak İlk Babanın oğullarına zorla benimsettiği simgesel bir işlem. Bu simgeyi benimseyen kişi, kendisini o elem verici özveriyle yükümlü kılmasına bakmayarak babanın istemine uymaya razı olduğunu ilgili tutumuyla açığa vuruyordu.

Ahlak kurallarının bir bölümü, toplumun haklarını bireyin haklarından, bireyin haklarını toplumun haklarından, ayrıca bireyin haklarını başka bireylerin haklarından ayırmak gibi zorunluluktan doğmuş olup, ussal bir nedene dayanmaktadır. Ancak, ahlakta bize muazzam, gizemsel, mistik bakımdan pek doğal görünen şey, kendisindeki bu özellikleri dinle ilişkisine ve babanın isteminden doğmuş olmasına borçludur.

DİNİN KAPSAMINDAKİ GERÇEKLİK

Kavmin bugüne dek ayakta kalmasını sağlayan ... ilgili karakteri onlara kazandıranın Musa olduğunu, Musa'nın bu işi Yahudi kavmine bir din getirerek gerçekleştirdiğini ve ilgili dinin kendilerini başka uluslardan üstün hissedecek kadar Yahudilerdeki özgüven duygusunu pekiştirdiğini görmüştük. Yahudi kavminin varlığını sürdürmesini sağlayan bir başka etken de, onun kendisini öbür uluslardan uzak tutmasıydı. Kan karışımları pek engellememişti bu işi, çünkü Yahudileri bir arada tutan düşünsel bir gücü, bazı entelektüel ve emosyonel değerleri ortaklaşa ellerinde buldurmalarıydı.

GERİYE İTİLMİŞ'İN YENİDEN ÇIKIP GELİŞİ

Anneyle kız ve babayla oğul arasındaki karşıtlık ne denli güçlüyse, sözünü ettiğimiz fenomen o denli belirgin nitelik taşır. ... Şurası unutulmamalıdır ki, bu çeşit bir gelişim sürecinin başında her zaman babayla erken çocukluk dönemindeki bir özdeşleşme (identifikasyon) yer alır. Ancak, özdeşleşme ileride bir kenara itilip üstü örtülmekte, ama sonunda kendine yeniden bir dışavurum sağlayıp tutunmaktadır.

Çocukluğun ilk beş yılındaki yaşantıların bireyi güçlü biçimde etkilediği, sonradan bireyin bu etkiden yakasını bir türlü kurtaramadığı nicedir herkesin bildiği bir gerçektir.

TARİHSEL GERÇEKLİK

İçinde yaşadığımız zamanın insanı da ilkeller gibi davranmaktadır. O da, erişkinlik döneminde bile çocuksallığını ve korunmaya gereksinim durumunu yitirmemekte, Tanrısının desteğinden yoksun kalamayacağı kanısını içinde taşımaktadır. Buraya kadar söylenenler, tartışma götürmeyecek gibi açıktır; ama neden bir tek Tanrının varolması gerektiği, neden ille de çok tanrıçılıktan (henoteizm) tektanrıçılığa (monoteizm) doğru bir gelişmenin egemenliği ele geçişi o kadar kolay anlaşılacak gibi değildir, ... elbet Tanrıya inanan kişi inandığı Tanrının büyüklüğünde pay sahibi olacaktır ... Ancak, Tanrı gücünün zorunlu koşulu onun biricikliği değildir. Çok kavim

kendisinden başka tanrılarını küçültücü bir durum saymamıştır. ... Öte yandan, kendisine tapılan bu Tanrının evrensel bir Tanrıya dönüşüp tüm ülke ve uluslara kucak açması, nihayet ona ilk inananlar için Tanrıyla aralarındaki mahremiyetin elden çıkarılması anlamını taşımaktaydı. Yeni durumda Tanrı adeta yabancılarla paylaşılıyor, bunun karşılığında onun tarafından kayrılacakları gibi bir sözveriyle yetinmek gerekiyordu.

Yani şunu demek istiyoruz ki, bir tek büyük Tanrının bugün varolduğuna değil, tersine ilk çağlarda bir kişinin yaşadığı ve o vakitler insanların gözüne aşırı önem ve büyüklükte görünen bu kişinin sonradan insanların belleğinde Tanrılık aşamasına yüceltilerek dönüp geldiği inancındayız.

Darwin'den, insanların başlangıçta küçük sürüler halinde yaşadığını, sürülerden her birinin sürüdeki bütün kadınlarla kızlara sahip çıkan, kendi oğulları da içinde olmak üzere genç erkekleri cezalandıran ve gerektiğinde ortadan kaldıran yaşlıca bir adamın zorbalığı altında yaşadığı varsayımını, Atkinson'dan ise, anlatının ileriki bölümünde, babalarına karşı birleşen, onu alt edip hep beraber etini yiyen oğulların başkaldırısıyla ataerkil düzenin kapandığı varsayımını aldım. Robertson Smith'in totem kuramına dayanarak, baba sürüsünün sonradan kardeşler klanına yerini bıraktığı görüşünü benimsedim. Birbirleriyle barış içinde yaşayabilmek için babalarını yenilgiye uğratan kardeşler, aslında babalarını kendilerine sahip olmak için öldürdükleri kadınlardan el çekmiş ve dış evlilik yasasını benimsemişlerdi. Böylece babanın otoritesi yıkılmış, anaerkil hukuk düzenine dayanan aileler kurulmuştu. Babalarına karşı oğulların çelişik duygusal (ambivalent) tutumları, bütün sonraki gelişim boyunca varlığını korumuştur. Babanın yerine belli bir hayvan - totem geçirilmiş, ilgili hayvana kabilenin atası ve koruyucusu gözüyle bakılmış, kendisine herhangi bir zarar verilmesi ya da öldürülmesi yasaklanmıştı. Ne var ki, yılda bir kez kabilenin erkekleri düzenlenen bir şölende bir araya geliyor, başka vakit kendisine taptıkları totem hayvanını parça parça doğrayıp hep birlikte yiyordu. Kimse bu şölene katılmazlık yapamazdı; toplumsal düzenin, ahlak yasalarının ve dinin kaynağını oluşturan baba katlinin törensel bir yinelenişiydi bu.

TARİHSEL GELİŞİM

Kardeşler klanının oluşması, ataerkil düzenin, dışevliliğin ve totemizmin benimsenmesi, yavaş yavaş geriye itilmişin dönüp gelmesi diye niteleyeceğimiz bir gelişimi başlatmıştır.

Burada insanın kuşkusuz «doğuştan beraberinde» getirdiği, dilsel gelişim döneminden kaynaklanan, kendilerine öğretilmesi gerekmeksizin tüm çocukların aşınası bulunduğu ve dillerdeki çeşitliliğe karşın bütün uluslarda birbirinin aynı olan simgeleri anımsatmak isteriz. ... Bu verilerden öğrendiğimize göre, çocuklarımız önemli pek çok durumda yaşantılarına uygun düşen bir tepki göstermemekte, tıpkı hayvanlar gibi soy yaşamsal bir mirasla açıklanabilecek içgüdüsel bir davranışı sergilemektedir.

Baba zamanla yine aile reisliğini ele geçirir, ama hanidir o ilk sürüdeki baba gibi sınırsız bir otorite sahibi değildir artık. Totem hayvanı, daha bir belirgin olarak yerini

Tanrıya bırakır. Önce insan suretindeki Tanrı, totem hayvanının başını taşır; sonraları ilgili hayvana dönüşür, daha sonra bu hayvan kendisi için bir kutsallık kazanır ve en sevdiği eşlikçisi durumuna yücelir ya da Tanrı hayvanı öldürüp adını kendisine lakap yapar.

Totem ile Tanrı arasında, çokluk tanrılaştırmanın ön basamağı olarak kahramanlarla karşılaşılır. ... Kabile ve kavimlerin bir araya gelerek daha büyük topluluklar oluşturması sonucu, tanrılar da aileler ve hiyerarşik diziler halinde örgütlenir. Çok vakit, içlerinden biri baş tanrılığa yüceltilip öbür tanrıların ve insanların başına getirilir. Derken ... tanrılar arasında yalnız bir tekine tapınmaya başlanır. Ve nihayet bütün güç ve kudret ayrı ayrı tanrılardan alınarak bir tek Tanrıya verilir ve o biricik Tanrıdan başka tanrıların varlığına göz yumulmaz. Ancak bu son adımla ilk sürünün babasındaki görkem yeniden diriltilir ve ona karşı vaktiyle açığa vurulmuş duygular yeniden sahnede boy gösterir.

Baba ilişkisinin özünde bir duygusal çelişki (ambivalens) saklı yatar; dolayısıyla, hem hayranlık duyup hem de kendisinden korktukları babalarını öldürmek için bir vakit oğulları harekete geçiren o düşmanlık, zamanla ruhlarda uyanmadan kalamazdı. ... Babaya karşı içte beslenen düşmanlıktan ötürü suçluluk bilinci, Tanrıya karşı bir suç işlenmiş ve hala işleniyormuş gibi bir vicdan azabı. Peygamberlerin durup dinlenmeden uyanık tutmaya çalıştığı ve çok geçmeden dinsel sistemin bağımsız bir parçası durumunu kazanan suçluluk bilincinin gerçek kaynağını ustaca maskeleyen bir başka yüzeysel neden daha vardı. Yahudi kavminin durumu iyi değildi. Tanrının yarılığamasına (inayet) bağlanan umutlar bir türlü gerçekleşmek bilmiyordu ... doymak bilmeyen ve çok derin bir kaynaktan çıkıp gelen suçluluk duygusuna doyum sağlamak için, Tanrının koyduğu yasaklar giderek daha katı, eza verici ve daha hoşgörüsüz duruma sokuluyordu.

Sonraki dönemde suçluluk bilinci salt Yahudi kavminde görülmekten çıkmalı hayli zaman geçmiş, belirginlikten uzak bir rahatsızlık, ileride başa gelecek olup nedenini kimsenin kestiremediği bir felaketin önsezisi kimliğiyle tüm Akdeniz uluslarını sarmıştı. ... Tarsus'tan Saulus adında bir Yahudi çıkmış, Romalı bir vatandaş olarak PauIus adını alan bu Yahudinin kafasında herkesten önce şu bilgi ışığı çakmıştır: Bizim bu denli mutsuzluğumuzun nedeni Baba-Tanrıyı öldürmemizdir. ... Bizi günahlarımızdan kurtarmak için aramızdan birinin yaşamını feda etmesiyle suçumuzdan kurtulduk. Gerçi bu sözlerde Tanrının öldürülmesi diye bir şeyden söz açılmıyordu, ama insanın yaşamını feda ederek karşılığını ödediği cürüm ancak bir katil eylemi olabilirdi. Hezeyanla tarihsel gerçek arasında kurulan bağlantı kurbanın Tanrının oğlu olduğu konusunda bir kesinlik sağladı. Tarihsel gerçeklik kaynağından aldığı güçle bu yeni inanç tüm engelleri yıkıp geçti; o mutlu kılıcı, seçilmişlik inancı gidip onun yerine özgür kılıcı, kurtuluş inancı geçti. ... Daha güçlü bir biçim değişikliğini de sineye çekmesi gerekiyordu. Böylece, adı edilmeyen cürümün yerine gerçekte silik bir ilk günah düşüncesi geçirildi.

İlk günah ve İsa'nın kendini kurban edışıyle gerçekleşen kurtuluş inancı, Paulus tarafından kurulan yeni dinin temel direklerini oluşturdu. ... Gerçi bu dinin ana içeriğini Baba-Tanrıyla bir uzlaşma, ona karşı işlenen suçun kefareti ödeme oluşturuyordu; ama aynı duygusal ilişkinin öbür tarafı da kefareti üstlenen o oğlun

Babanın yanında bizzat Tanrılığa yüceltilmesi, Tanrılıkta babanın yerini almasıydı. Baba dininden çıkan Hıristiyanlık bir oğul dinine dönüşmüş, Babayı ortadan kaldırma yazgısından kendini kurtaramamıştı.

Yahudi ulusunun yalnız bir parçası yeni öğretiyi benimsedi. Buna yanaşmayanlar ise, günümüzde de Yahudi adını taşımaktadır. Bu ayırım, Yahudileri bütün diğer ayırımlardan daha çok öbür kavimlerin suçlamasına konu yapmış, Mısırlıları, Yunanlıları, Suriyelileri, Romalıları ve nihayet Germenleri de içine alan yeni dinsel cemaat mensupları tarafından Tanrıyı öldürdükleri suçlamasının kendilerine yöneltilmesine yol açmıştır. ... Onlar Tanrıyı öldürdüklerini kabul etmiyor, bizse bunu itiraf ediyoruz ve dolayısıyla bu suçtan arınmış bulunuyoruz.